

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-772(497.45)"1704"

Prejeto: 2. 7. 2020

Jure Volčjak

dr., znanstveni sodelavec, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1002 Ljubljana
E-pošta: jure.volcjak@gov.si

K razvoju oglejske arhidiakonatske mreže na Kranjskem

Gorenjski arhidiakonot in župnija Tržič v luči vizitacij gorenjskega arhidiakona Flachenfelda leta 1704

IZVLEČEK

Članek je razdeljen na tri dele. V prvem delu je mogoče najti nekaj osnovnih informacij o razvoju oglejske mreže arhidiakonotov na Kranjskem, sledi pa mu prikaz razmer v gorenjskem arhidiakonatu v začetku 18. stoletja. Tretji, osrednji del članka poskuša opisati razmere v župniji Tržič, kot jih je leta 1704 v vizitacijskem poročilu oglejskemu patriarhu Dioniziju Delfinu (1699–1734) po končani vizitaciji gorenjskega arhidiakonata podal apostolski protonotar, mengeški župnik in arhidiakon dr. Janez Andrej pl. Flachenfeld (1677–1733). Dragoceno poročilo, ki ga hranijo v videmskem nadškofjskem arhivu, ponuja zanimivo branje o razmerah v gorenjskih župnijah in samostanih na začetku prelomnega 18. stoletja.

KLJUČNE BESEDE

Janez Andrej pl. Flachenfeld, župnija Tržič, Kranjska, gorenjski arhidiakonot, vizitacije, oglejski patriarhat

ABSTRACT

FURTHER REFLECTIONS ON THE DEVELOPMENT OF THE NETWORK OF AQUILEIAN ARCHDEACONATES IN CARNIOLA

THE ARCHDEACONATE OF UPPER CARNIOLA AND THE PARISH OF TRŽIČ AS PRESENTED IN THE VISITATION REPORT (1704) DRAWN UP BY THE ARCHDEACON OF UPPER CARNIOLA FLACHENFELD

The article is divided into three parts. The first part brings forth a few basic pieces of information regarding the development of the network of Aquileian archdeaconates in Carniola, followed by a demonstration of the conditions in the archdeaconate of Upper Carniolan in the early eighteenth century. The third and central part of the article aims to shed light on the conditions in the parish of Tržič, as they were described in his visitation report of 1704 to the Aquileian patriarch Dionisio Delfino (1699–1734) by the protonotary apostolic, parish priest of Mengeš and archdeacon Dr Johann Andreas von Flachenfeld (1677–1733) after the completed visitation of the Upper Carniolan archdeaconate. The valuable report, kept in the Archiepiscopal Archives in Udine, offers an interesting read about the conditions in Upper Carniolan parishes and monasteries at the beginning of the watershed eighteenth century.

KEY WORDS

Johann Andreas von Flachenfeld, parish of Tržič, Carniola, archdeaconate of Upper Carniola, visitations, Patriarchate of Aquileia

Razvoj oglejske arhidiakonatske mreže na Kranjskem

Arhidiakonati na slovenskem ozemlju so se pričeli oblikovati po 14. juniju 811, ko je cesar Karel Veliki (800–814) potrdil dogovor med tedanjim oglejskim patriarhom Pavlinom II. (787–802) in salzburškim nadškofom Arnom (1785–821) iz leta 796. Meja med cerkvenima pokrajinama je postala reka Drava.¹ Po obsegu izjemno velik oglejski patriarhat je s tem dogovorom dobil zaokrožene škofijske meje, patriarhi pa so se lahko končno osredotočili na osnovno misijonsko delo ter s tem oblikovanje cerkvenoupravne mreže z ustanavljanjem prvih pražupnij.² Sedež škofije je bil zunaj slovenskega ozemlja, zato je patriarh dokaj hitro poiskal namestnike (arhidiakone), ki jim je podelil določena pooblastila, župnije, ki so jim načelovali, pa so se počasi pričele povezovati v arhidiakonate. Oglejski patriarh se je na Slovenskem najprej naslonil na pomoč dveh velikih samostanov: cistercijskega s sedežem v Stični in benediktinskega s sedežem v Gornjem Gradu; oba sta imela vtelesenih (inkorporiranih)³ precej župnij. Opaata obeh samostanov sta imela nad temi župnijami pravico do nižjega sodstva in pravico do podeljevanja nižjih kleriških redov duhovniškimi kandidatom.⁴ Vse do ustanovitve ljubljanske škofije leta 1461 na tako obsežnem ozemlju, ki so ga poseljevali naši predniki, ni bilo sedeža škofije. Toda želja po njeni ustanovitvi tudi na ozemlju cesarstva v okviru oglejskega patriarhata je vzplamtela že zelo zgodaj. Leta 1237 je že patriarh Bertold II. Andeški (1218–1251) poskušal pri papežu Gregorju IX. (1227–1241) s predlogom za prenos istrske škofije Pičen v Gornji Grad, vendar se mu želja ni uresničila.⁵ Pozneje, po izgubi patriarhove posvetne oblasti in beneški zasedbi Furlanije v začetku 15. stoletja, se je želja po ustanovitvi škofije izkazala za še bolj nujno (na primer v Gorici). Cesar je po spremenjenih političnih razmerah za vedno izgubil vpliv na imenovanje oglejskega patriarha, ki je svoj sedež ohranil v Vidmu, patriarhi pa so tako ali tako večinoma bivali v Benetkah. Dunajski dvor si nikakor ni mogel privoščiti, da bi se *Serenissimi*

naklonjeni oglejski patriarhi vmešavali v cerkveno organizacijo na ozemlju cesarstva, zato jim je vedno bolj oteževal stike s podrejeno duhovščino in verniki na ozemlju, ki so ga patriarhi poimenovali *a parte Imperii*. Še večji problem je nastal po letu 1628, ko je bilo patriarhom dokončno prepovedano stopiti na ozemlje cesarstva.⁶

Med 10. in 12. stoletjem so na ozemlju oglejskega patriarhata nastali štirje arhidiakonati: koroški arhidiakon s sedežem v Beljaku, savinjski arhidiakon s sedežem v Laškem, kranjski arhidiakon s sedežem v Ljubljani in furlanski arhidiakon s sedežem v Možacu. Kranjski arhidiakon se je sredi 13. stoletja razdelil na dva dela: gorenjski arhidiakon in dolenski arhidiakon. Gorenjski arhidiakon je obsegal ozemlje Gorenjske in kranjski del Notranjske, sedež pa je v drugi polovici 15. stoletja, po ustanovitvi ljubljanske škofije, imel v Kamniku; pozneje se je selil. Razdeljen je bil na tri komisariate s sedeži v Škofji Loki, Kamniku in Metliki. Dolenski arhidiakon je imel sedež v Beli Cerkvi, arhidiakon pa je imel naziv arhidiakon Dolenske in Marke. Arhidiakon je upravljal župnik iz Bele Cerkve ali župnik iz Leskovca pri Krškem. V drugi polovici 15. stoletja se je razdelil na dva arhidiakonata: dolenski arhidiakon in ribniški arhidiakon.⁷

Po ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461 je mreža arhidiakonotov na Kranjskem doživela korenitejšo spremembo. Predstojniki kapituljev in samostanov z vtelesenimi župnijami so na ozemlju teh župnij postali arhidiakoni (*archidiaconi nati*), kar je pomenilo, da redni škofijski arhidiakoni niso imeli pravice posegati na njihovo območje. Med njimi sta po pomembnosti in moči zagotovo izstopala opata kostanjeviške in stiške cistercijske opatiije, saj sta imela tudi pravico do posvečevanja oziroma blagoslavljanja oltarjev, paramentov, cerkva in oseb.⁸

Kranjska je bila po letu 1461 razdeljena na tri škofije: oglejsko, ljubljansko in tržaško. Veliko župnij na Dolenskem je bilo pridruženih menzi ljubljan-

¹ Dolinar, Razmerje, str. 391–392; Ambrožič, *Zgodovina Cerkev*, str. 67–78.

² Salzburški nadškofje so ubrali drugo pot. Svojo obsežno nadškofijo so upravljali s pomočjo sufraganskih škofov v Krki (Gurk) (ust. 1072), Seckauu (ust. 1218) in Šentandražu (St. Andrä) (ust. 1228). Podrobneje Dolinar, Oglejski patriarhat, str. 68; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 13 sl.; Volčjak, *Goriška nadškofija*, str. 75 in tam navedena literatura.

³ Gre za združitve oziroma pridružitve (cerkvenega) beneficija (cerkveni) pravni osebi oziroma ustanovi. Glavni namen vtelesenja je bil gmotna podpora ustanovi, ki ji je bil beneficij pridružen oziroma vtelesen (prim. Znidaršič Golec, *Cerkvene ustanove*, str. 64; Ambrožič, *Zgodovina Cerkev*, str. 97).

⁴ Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 34 sl.; Dolinar, Oglejski patriarhat, str. 68 sl.

⁵ Bernhard, *Der Oberburger Bistumsplan*, str. 163–179; Ravnikar, *Benediktinski samostan*, str. 40–68.

⁶ Dolinar, *Fiziognomija*, str. 184; Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, str. 12. Patriarhovi stiki z duhovščino in verniki so bili po letu 1628 resda prekinjeni v fizični obliki, še naprej pa je patriarh vzdrževal in opravljal svoje škofovsko poslanstvo tudi v delu svoje škofije, ki je ležal na ozemlju cesarstva. Patriarh je naloge izvajal prek dunajske nunciature oziroma delegiranih škofov (največkrat iz Pična). Določene naloge so bile zaupane tudi posameznim arhidiakonom. Duhovščina je kljub prepovedi še vedno odhajala v Videm po prejem kleriških redov. Stiki so bili v času izdaje prepovedi resda nekoliko manj intenzivni, vendar so se pozneje počasi okrepili. Zaostrovanje ukrepov in njihovo sproščanje se izredno nazorno kaže v številu ordiniranih po posameznih letih (prim. Volčjak, *Ordinacijski zapiski* (predvidena objava konec leta 2020)).

⁷ Mlinarič, *Kostanjeviška opatiija*, str. 30; Dolinar, *Fiziognomija*, str. 191; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471; Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 136; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 51 sl., 207 sl. in 258 sl. Več o arhidiakonatih na ozemlju cesarstva podrobneje Piazza, Udine, str. 362–375.

⁸ Ambrožič, *Zgodovina Cerkev*, str. 120.

Metropoliji Oglej in Salzburg v 9. stoletju (Slovenski zgodovinski atlas, str. 56).

Cerkvenoupravna ureditev pred letom 1461 (Slovenski zgodovinski atlas, str. 82).

Cerkvenoupravna ureditev po letu 1461 (Slovenski zgodovinski atlas, str. 100).

skega škofa in menzi ljubljanskega stolnega kapitlja, vrsta župnij kostanjeviški in stiški cisterci, nekatere leta 1493 ustanovljenemu kolegiatnemu kapitolju v Novem mestu, v Beli krajini pa je nemški viteški red oblikoval lasten manjši arhidiakonati.⁹ Na terenu je torej vladala precejšnja zmeda, med omenjenima opatom in novomeškimi prosti je nenehno prihajalo do sporov, zato je bilo treba razmerje med arhidiakonati nujno vzpostaviti na novo.¹⁰ Po dolgoletnih sporih sta bila konec 17. stoletja vendarle ustanovljena kostanjeviški in stiški arhidiakonati.¹¹ Veliko večji problem so pomenile zahteve novomeških proštov. Ti so si, potem ko so postali dolenski arhidiakoni, pričeli laštiti določene pravice do župnij obeh samostanov. Želeli so si namreč vso duhovno oblast nad samostanskimi župnijami in njihovo župnijsko duhovščino, razen seveda tiste, ki je pripadala krajevemu škofu. Večji spori med obema samostanoma in novomeškimi prosti so izbruhnili v začetku 17. sto-

letja.¹² Ker nikakor ni prišlo do pomiritve, sta posredovali tako svetna kot tudi cerkvena oblast; slednja je za razsodnika določila ljubljanskega škofa Jožefa grofa Rabatto (1664–1683), vendar mu sprtih strani ni uspelo pomiriti. Do rešitve problema je prišlo šele na začetku 90. let 17. stoletja. Velike zasluge za ureditev razmer sta imela stiški opat Anton baron Gallenfels (1688–1719) in njegov na Bavarskem živeči brat Sigismund. Po zaslugi njunih zvez in poznanstev na bavarskem dvoru in v Rimu so v spor posegli najvišji državni uradniki in drugi vplivni ljudje.¹³ In kaj se je dogodilo?

Na začetku 90. let 17. stoletja so bili ponovno obujeni dogovori med novomeškim proštom in stiškim opatom o arhidiakonatskih pravicah v dolenskih župnijah, in sicer potem ko ni uspelo posredovanje oglejskega patriarha Janeza Delfina (1657–1699), odpravnika poslov dunajske nunciature Franciška Tuccia (1689–1692) in dunajskega dvora. Novomeški prošt Friderik Hieronim grof Lanthieri (1683–1697) je stiškemu opatu Gallenfelsu predlagal, da bi opat v samostanu vtelesnih župnijah do smrti imel vse pravice arhidiakona, sam pa bi enake pravice imel v župnijah, pridruženih kolegiatnemu kapitolju, in v

⁹ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 37, 40; Dolinar, *Prosti novomeškega kapitlja*, str. 9–12; Ambrožič, *Zgodovina Cerkve*, str. 121.

¹⁰ IT ASDU, ACAU, *Chiese a parte imperii*, b. 771, Germania 1667–1694, fol. 76v–80r; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 30; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653 in tam navedene opombe; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471, posebej opombi 99 in 100.

¹¹ IT ASDU, ACAU, *Collazioni di benefici*, b. 21, *Collationum* 1718, fol. 43v–44v; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471; Piazzza, Udine, str. 363.

¹² Na primer spor glede jurisdikcije nad župnijo Mokronog (prim. Volčjak, *Župnija Mokronog* (predvidena objava v letu 2020)).

¹³ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653.

preostalih dolenskih župnijah. Prošt Lanthieri je še predlagal, da bi opat dogovor, če bi se z njim strinjal, potrdil, nato pa bi oglejskega patriarha kot ustanovitelja dolenskega arhidiakonata skupaj zaprosila za potrditev sporazuma. Stiški opat se je s predlogom strinjal, zato se je dolgoletni spor začel hitro reševati. Oglejski patriarh je dogovor potrdil 23. januarja 1691, stiškega opata pa imenoval za dosmrtnega arhidiakona v cisterci vtelesenih župnijah, in to z enakimi pravicami, kot jih je užival novomeški prošt v kapiteljskih župnijah. Novomeški prošt je smel obdržati naziv dolenski arhidiakon (*archidiaconus Inferioris Carnioliae*), v nasprotju s tem pa je vsakokratni stiški opat po nastopu službe moral za potrditev arhidiakonskega naslova zaprositi svojega ordinarija v Vidmu. Do končnega dogovora je sicer preteklo še nekaj let, vendar so se spori počasi polegli.¹⁴

Novomeški prošt se je v 17. stoletju v podoben spor zapletel tudi s kostanjeviškim opatom Robertom Knopom (1687–1702). Oglejski patriarh je zato tudi kostanjeviškemu opatom priznal enake pravice kot stiškemu opatu, tj. arhidiakonatske pravice nad vsemi, kostanjeviški opatiji vtelesenimi župnijami, in sicer ne glede na to, ali so ležale na Kranjskem ali Štajerskem. Tudi kostanjeviškemu opatu pravica do arhidiakonatskega naziva ni bila priznana avtomatsko ob izvolitvi, temveč je moral zanjo po nastopu službe zaprositi oglejskega patriarha. To se je spremenilo šele z ukinitvijo patriarhata sredi 18. stoletja.¹⁵

Nekaj podobnega se je pripetilo tudi v gorenjskem arhidiakonatu, natančneje na ozemlju arhidiakonata na Notranjskem, kjer se je izoblikoval arhidiakonatski sedež v kartuziji Bistra.¹⁶ Tu je prišlo do spora zaradi arhidiakonatske pristojnosti nad župnijo Cerknica, ki je bila vtelesena kartuziji Bistra že leta 1395¹⁷ in je spadala v gorenjski arhidiakonatski okraj, apertito po župniji pa je kazal ribniški arhidiakon. Tudi v tem primeru je do vrhunca nesoglasij prišlo konec 17. stoletja, ko se je oglejskemu patriarhu Janezu Delfinu nad vmešavanjem ribniškega arhidiakona Tomaža Rennerja pritožil gorenjski arhidiakon in mengeški župnik Andrej baron Gallenfels, sicer brat stiškega opata Antona barona Gallenfelsa. Spor se je rešil po intervenciji oglejskega patriarha in cesarja Leopolda I. Habsburškega (1658–1705), in sicer podobno kot spor stiškega in kostanjeviškega opata. Bistriški prior je bil imenovan za arhidiakona, ozemlje pod njegovo jurisdikcijo pa se je oblikovalo v samostojni

archidiakonatski.¹⁸ Na ta način je bistriški prior arhidiakonatske pravice izvajal nad župnijo Cerknica ter nad župnijskima vikariatoma Preserje in Planina pri Rakeku.¹⁹ Ko je gorenjski arhidiakon Janez Andrej pl. Flachenfeld leta 1702 poskušal vizitirati župnijo Cerknica in njena župnijska vikariata, se je bistriški prior Hugo Muregger (1670–1704) temu ostro uprl. Pri tem se je skliceval na eksempcijo kartuzije (*praelatus se opposuerat, ac bisce adiunctam apostolicam exemptionem mihi communicavit*), s tem pa na prepoved vizitacije škofov ali njihovih delegatov (*ab omni ordinaria iurisdictione, dominio, visitatione, ac potestate quorum libet, omnium et singulorum patriarcharum, archiepiscoporum, et aliorum quorumque iudicum ordinariorum de speciali dono gratiae prorsus exemisse, ac totaliter liberasse*).²⁰

Arhidiakoni so bili nekakšna vmesna stopnja med škofi in župniki. Lahko rečemo, da niso imeli polne škofovske jurisdikcije, pač pa neke vrste jurisdikcijo oglejskega generalnega vikarja (*Archidiaconatus non est beneficium, sed tantummodo est titulus iurisdictionis tamquam vicarii generalis patriarchae Aquileiensis*).²¹ Službo arhidiakonov so vedno opravljali župniki uglednejših in premožnejših župnij, čeprav ni bilo nujno, da je bila funkcija vezana na določeno župnijo. Funkcijo gorenjskega arhidiakona so tako opravljali župniki v Kamniku, Mengšu in Moravčah. Patriarh je imel pri izbiri arhidiakonov proste roke, njihovo delo pa je večinoma nadzoroval generalni vikar. Da bi se izognili sporom, so patriarhi oziroma njihovi generalni vikarji arhidiakonom ob imenovanju njihove naloge in pravice natančno določili. To vsekakor lahko trdimo za obdobje od druge polovice 15. stoletja naprej.²² Naloga arhidiakonov je bila zlasti nadzor nad delovanjem župnij, še posebej pa nad duhovščino, ki je delovala v arhidiakonatu. Arhidiakoni so morali skrbeti za cerkveni red in izobrazbo bodoče duhovščine, njihova naloga je bila umeščanje duhovnikov na župnije, sklicevanje rednih letnih sinod, izvajanje nižjega cerkvenega sodstva v duhovnih zadevah nad duhovščino in verniki (posebej je

¹⁴ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 40; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653–655, 772; Volčjak, *Goriška nadškofija*, str. 78–79.

¹⁵ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 40; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 838–839; Volčjak, *Goriška nadškofija*, str. 79.

¹⁶ Höfler, Gradivo za historično topografijo, str. 136–137; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 259 sl.; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 116.

¹⁷ SI AS 1063/4827 (1395 III 23., Rim); Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 464; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 113.

¹⁸ IT ASDU, ACAU, Chiese a parte imperii, b. 709–6; Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 42–44; Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 471, 472 in tamkajšnje opombe; Piazza, Udine, str. 363; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 116–117.

¹⁹ Preserje ni bilo več del gorenjskega arhidiakonata že pred letom 1671, ko naj bi domnevno nastal nedatiran seznam župnij gorenjskega arhidiakonata (prim. SI AS 1, šk. 8 (Lit. E–IV), I/5, str. 1111–1114; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 38, 270).

²⁰ Zunanjo vizitacijo je prepovedal že papež Aleksander IV. (1254–1261) z listino 1257 II 8., Lateran (SI AS 1073, 274r, fol. 4r). Povzetek bule papeža Bonifacija IX. (1389–1404) 1391 III 16., Rim v razsodbi apostolskega protonotarja in razsodnika Alojza Akvinskega v prepisu listine 1674 december 18., Rim v: IT ASDU, ACAU, Chiese a parte imperii, b. 753, Informatio de moderno statu archidiaconatus Aquileiensis a parte Imperii provinciae Carnioliae Superioris, fol. 15r–16v.

²¹ Tavano, *Cronotassi*, str. 179, op. 2.

²² Kos, *Zgodovina morale*, 2, str. 44.

bila poudarjena skrb za odpravo konkubinata) ter blagoslavljanje bogoslužnih predmetov (paramentov in liturgične opreme), razen tistih, pri katerih bi bila uporabljena sv. olja, za kar je bilo potrebno škofovsko posvečenje. Blagoslavljali so še temeljne kamne ob gradnji novih cerkva, neblagoslovljene ali oskrunjene cerkve ipd.²³ Nadzorovana pa ni bila samo duhovščina v arhidiakonatih, ampak tudi arhidiakoni sami. O svojem delu so bili dolžni redno poročati ordinariju v Videm. Od 13. stoletja naprej so namesto škofa pogosto opravljali tudi predpisane vizitacije. Pomen arhidiakonov na slovenskem ozemlju se je močno povečal po zaostitvi odnosov med Habsburžani in Republiko sv. Marka v začetku 15. stoletja,²⁴ zlasti pa dve stoletji pozneje (1628) po prepovedi vstopa oglejskega patriarha kot krajevno pristojnega škofa na ozemlje cesarstva.²⁵

Gorenjski arhidiakon v 18. stoletju

Leta 1699 je umrl gorenjski arhidiakon in operoz Jurij Andrej baron Gallenfels (1651–1699),²⁶ zato je oglejski patriarh v začetku leta 1700 na mesto gorenjskega arhidiakona imenoval Gallenfelsovega naslednika na mestu mengeškega (nad)župnika, dr. Janeza Andreja pl. Flachenfelda, od leta 1722 ustanovitelja in obenem prvega stolnega kanonika Flachenfeldovega kanonikata pri ljubljanski stolnici.²⁷ Flachenfeld je od predhodnika podedoval precej slabo stanje v arhidiakonatu, nad čemer je večkrat izrazil precejšnjo zaskrbljenost. Gallenfels naj bi namreč precej časa posvetil urejanju napetih odnosov, ki so vladali med kamniškim župnikom in njegovimi farani.²⁸ Razmere so bile na vrhuncu spora menda celo tako napete, da je moral tržaški škof Giovanni IX. Francesco Miller (1692–1720) leta 1698 po navodilu oglejskega patriarha opraviti izredno vizitacijo kamniške župnije. Težave je imel tudi z nesposobnim pisarjem, zato je posledično nasledil neurejen arhidiakonatski arhiv, zaradi česar je imel otežen pregled nad razmerami v gorenjskem arhidiakonatu.

Flachenfeld je 20. aprila 1704 v mengeškem župnišču dal spisati vizitacijsko poročilo, ki je nastalo kot posledica njegovega obiska župnij in samostanov v gorenjskem arhidiakonatu. Poročilo je bilo namenje-

no oglejskemu patriarhu v Vidmu, Flachenfeld pa je, kot je zapisal, s tem poročilom izpolnil obveznost in nalogo, ki mu jo je poveril njegov predstojnik, oglejski patriarh Dionizij Delfin (1699–1734): »*Ad satisfaciendum obligationi meae, atque mandato illustrissimi et reverendissimi domini domini ordinarii*«. ²⁹ V tem izjemno zanimivem poročilu je Flachenfeld v uvodu najprej predstavil arhidiakon, ki mu je načeloval. Pravi, da leži v vojvodini Kranjski, po kateri je dobil ime. V latinski obliki je bil arhidiakon namreč poimenovan kot »*a parte Imperii provinciae Carnioliae Superioris*«. ³⁰

Gorenjski arhidiakon je v začetku 18. stoletja obsegal 14 župnij in 7 vikariatov, in sicer: župnijo Cerklje na Gorenjskem, župnijo Cerknica z vikariatoma Preserje in Planina pri Rakeku, župnijo Ihan, župnijo Kamnik z vikariati Nevlje, Smartno v Tuhinju in Zgornji Tuhinj, župnijo Komenda, župnijo Moravče, župnijo Poljane nad Škofjo Loko, župnijo Selca z vikariatom Sorica, župnijo Stara Loka z vikariatom Škofja Loka, župnijo Šenčur, župnijo Tržič, župnijo Velesovo, župnijo Železniki in župnijo Žiri. V arhidiakonatu so delovali štirje samostani: en moški in trije ženski. V mestu Kamnik je deloval samostan frančiškanov observantov (*ordinis sancti Francisci minoris observantiae, sive reformatorum*), ki naj bi se vzdrževal samo iz pobrane miloščine. V njem naj bi v uboštvo prebivalo 17 oziroma 18 duhovnikov in bratov, načeloval pa mu je gvardijan, ki ga je imenoval provincialni minister. Gvardijanov mandat je trajal tri leta. Samostan in cerkev sta bila zgrajena pred kratkim, leta 1703, na mestu prejšnjega samostana. V času Flachenfeldove vizitacije samostanska cerkev še ni bila posvečena, bila pa je v zadostni meri opremljena z vsem potrebnim. ³¹

Ženski samostani so delovali v Mekinjah, Škofji Loki in Velesovem. V Mekinjah in Škofji Loki so živele klarise, v Velesovem pa dominikanke. V škofje-loškem samostanu, kjer naj bi bilo prostora za 30 redovnic, je leta 1704 živelo 22 klaris, že 17 let pa ga je vodila 63-letna opatinja Marija Frančiška Adelman (1687–1705). Samostan je bil sprva podrejen frančiškonom, nato pa je okoli leta 1600 prešel pod oglejskega patriarha. ³² Velesovski samostan, ustanovljen leta 1238, so upravljale redovnice dominikanskega reda. Samostansko poslopje, ki je bilo ob vizitaciji leta 1704 še v celoti leseno in že v precej slabem stanju, je nudilo bivališče 12 redovnicam, v času vizitacije pa je v njem živelo 18 dominikank. Načelovala mu je priorinja Ana Katarina pl. Petenegkh (1694–1722). ³³

²³ Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 40; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 653, 838–839; Piazza, Udine, str. 363–364; Kos, *Zgodovina morale*, 2, str. 36 sl.

²⁴ Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, str. 7–8; Dolinar, *Oglejski patriarhat*, str. 70–71.

²⁵ Prim. gradivo v IT ASDU, ACAU. Gl. tudi Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 402 in sl.; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 46 sl.; Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 116–117; Žnidaršič Golec, *Odsevi*, str. 319–327.

²⁶ Glonar, Gallenfels, Jurij Andrej (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi196032/#slovenski-biografski-leksikon> (18. 6. 2020)).

²⁷ SI AS 1, š. 8, str. 725–726; Ambrožič, *Ustanovitev zasebnih kanonikatov*, str. 66; Ambrožič, *Spomini*, str. 36.

²⁸ Podrobneje o tem sporu ob drugi priložnosti.

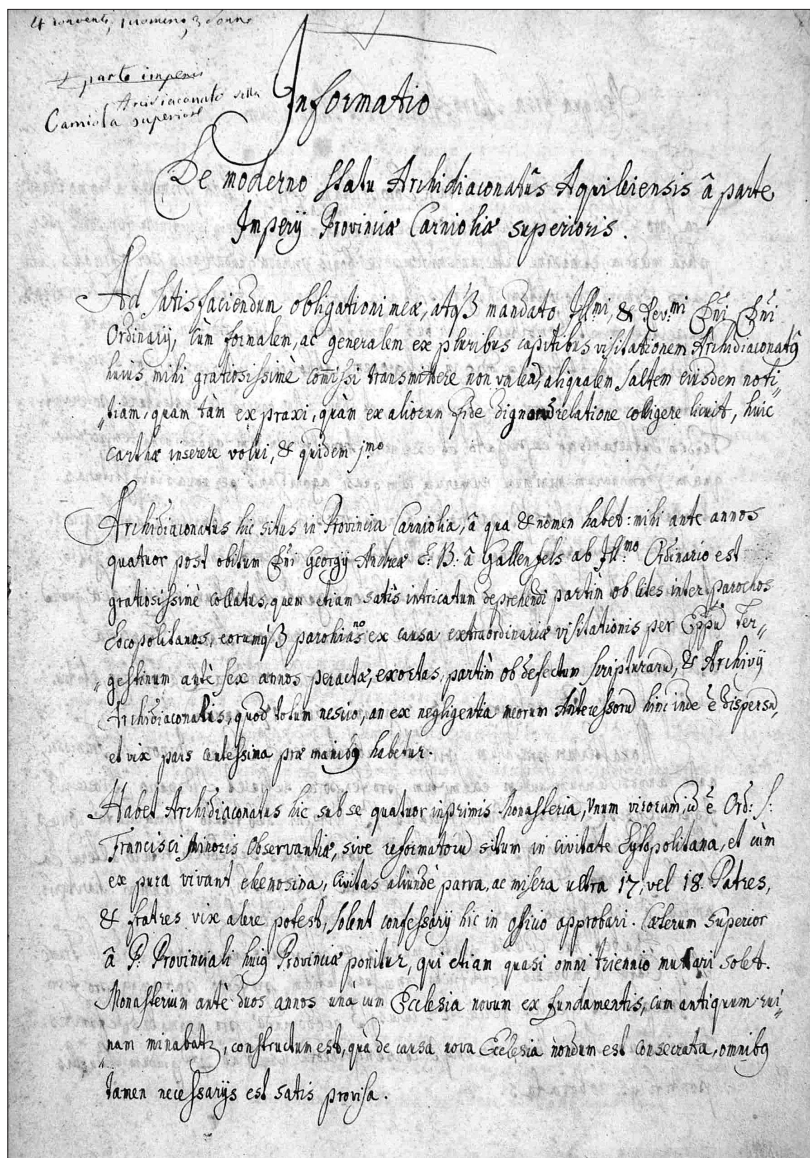
²⁹ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, *Informatio de moderno statu archidiaconatus Aquileiensis a parte Imperii provinciae Carnioliae Superioris*, str. 1.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam, str. 1.

³² Prav tam, str. 1v–2. Prim. tudi Hančič, *Kronika in nekrolog*, str. 53; Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 61.

³³ Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster Velesovo*, str. 231.

Prva stran Flachenfeldovega vizitacijskega poročila iz leta 1704
(IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753).

Samostanski spovedniki so prihajali iz kamniškega frančiškanskega samostana. Velesovski samostan je bil najpomembnejši ženski samostan na Kranjskem, vtelesene so mu bile tudi tri župnije (Cerklje na Gorenjskem, Šenčur in Velesovo).³⁴ Tretji samostan, v katerem so prav tako delovale klarise, je stal v Mekinjah pri Kamniku. Leta 1300 so ga ustanovili grofje Gallenbergi, ki so nekaj let pred Flachenfeldovo vizitacijo poskrbeli za zgraditev novega samostanskega poslopja, ki naj bi bilo najlepša tovrstna zgradba v deželi (*in tota provincia pro pulcherrimo aedificio habeatur*). V samostanu je živelo 25 redovnic, vodila pa ga je opatinja Katarina Terezija grofica Attems (1689–

1706).³⁵ Tudi mekinjske klarise so imele spovednika pri bližnjih kamniških frančiškanih.³⁶

Tako kot vse duhovnike v gorenjskem arhidijakonatu je gorenjski arhidijakon umeščal tudi vse redovnike in redovnice v arhidijakonatu delujočih samostanov. Flachenfeld je v poročilu zapisal, da je bil sedež arhidijakonata vrsto let v mestu Kamnik, njegov predhodnik Gallenfels pa ga je prenesel v Mengeš.³⁷ Župnijo Stara Loka je Flachenfeld, enako kot župnijo Mengeš, označil kar za nadžupnijo, saj so v njenem okviru delovale kar štiri župnije (Poljane nad Škofjo

³⁴ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, Informatio de moderno statu ..., str. 2–2v.

³⁵ Prav tam, str. 2v. Prim. tudi Hančič, *Klarise na Kranjskem*, str. 45, 49; Hančič, *Srednja Evropa*, str. 266.

³⁶ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, Informatio de moderno statu ..., str. 2–2v.

³⁷ Prav tam, str. 3.

Loko, Selca, Žiri in Železniki).³⁸ Gorenjski arhidia- kon je v vseh oblast izvajal le v duhovnih zadevah (*in spiritalibus*);³⁹ prezentacijska pravica je bila namreč v rokah vsakokratnega freisinškega škofa.⁴⁰

Gorenjske župnije so bile pred Flachenfeldovo vizitacijo bolj poredko vizitirane. Zadnji oglejski patriarh, ki je svojo škofijo vizitiral tudi na ozemlju cesarstva, je bil Francišek Barbaro (1593–1616).⁴¹ V poročilu papežu Klemenu VIII. (1592–1605) o stanju oglejske škofije na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem je tako po opravljeni vizitaciji leta 1594 zapisal, da je vizitiral prav vse župnije v pokrajini (*la visita di tutte le parochiali di quella provintia*).⁴² Da vizitacij ni bilo več, ne moremo trditi, vendar te naloge niso več opravljali rezidencialni škofje (v našem primeru oglejski patriarhi), temveč njihovi pooblašenci. Leta 1650 je tako dunajski nuncij Camillo Melzi (1644–1652), naslovni nadškof mesta Capua, pooblastilo za vizitacijo Kranjske zaupal ljubljanskemu pomožnemu in naslovnemu christopolitanskemu škofu Mihaelu Chumerju pl. Chumbergu (1639–1653).⁴³ Župnijo Stara Loka je na primer leta 1661 vizitiral novomeški prošt Janez Andrej pl. Stemberg (1653–1666)⁴⁴ v vlogi apostolskega vizitatorja, leta 1696 gorenjski arhidiacon Gallenfels, leta 1699/1700 pa tržaški škof kot izredni vizitator.⁴⁵

Gorenjski arhidiaconi so imeli v župniji Cerknica že vrsto let težave z izvajanjem arhidiaconatskih pravic, prvič glede eksemptnosti, ker je bila vtelesena kartuziji Bistra, in drugič, ker so si pravice nad njo lastili tudi dolenski arhidiaconi. Glede slednjega je bil med gorenjskim arhidiaonom Gallenfelsom in ribniškim oziroma dolenskim arhidiaonom Tomažem Rennerjem (1676–1708)⁴⁶ po nalogu dunajske nunciature leta 1698 sklenjen poseben sporazum (dosegel ga je ljubljanski stolni prošt Janez

Krstnik Prešeren (1656–1704) kot delegirani sodnik).⁴⁷

Posebnost v arhidiaconatu je bila župnija Komenda, ki je bila vtelesena komendi malteškega viteškega reda; gorenjski arhidiacon je v njej izvajal le sodno funkcijo v zakonskih zadevah (*casus matrimoniales*) in bdel nad dušnim pastirstvom, ki sta ga izvajala župnik in kaplan. Enako je bilo sicer tudi v primeru vseh omenjenih samostanov. Zaradi tega je Flachenfeld zapisal pomenljiv stavek: »Imam naziv arhidiacona, ne pa njegove časti« (*archidiaconum nomen, non vero omen habere*).⁴⁸

Po Flachenfeldu je h gorenjskemu arhidiaconatu včasih spadala tudi župnija Kranj s svojimi tremi vikariati, župnija Mengeš s svojimi podžupnijami (*subparochiis*) pa je bila pod drugo jurisdikcijo.⁴⁹ Flachenfeld si je tudi želel, da bi lahko po vzoru drugih arhidiaconatov in škofij v gorenjskem arhidiaconatu organiziral letno sinodo, na kateri bi lahko popravili določene stranpoti. Predvsem pa se mu je z vizitacijo celotnega arhidiaconata uresničila druga želja, tj. dobiti natančen pregled stanja v arhidiaconatu, kar je lahko uresničili po naročilu oglejskega patriarha, ki mu je bilo posredovano prek dunajskega nuncijskega. Enako mu je bilo naročeno tudi glede letnih sinod, ki so postale obvezne.

Vizitacija župnije Tržič leta 1704

Arhidiacon dr. Janez Andrej pl. Flachenfeld leta 1704 župnije Tržič ni vizitiral prvič, zato je razmere v župniji dobro poznal. V Tržiču se je namreč mudil že leta 1701, in sicer na zahtevo gospostva in sosesk; ob tej priložnosti je opravil tudi vizitacijo, po kateri je spisal določene ugotovitve in jih priložil poročilu oglejskemu patriarhu po opravljeni vizitaciji gorenjskega arhidiaconata leta 1704.⁵⁰ Kaj je bil vzrok spora, nam do sedaj še ni uspelo ugotoviti, bilo pa bi zagotovo zanimivo natančneje pogledati bistvo spora. Glede na pregledano in ohranjeno gradivo lahko rečemo, da je bila Flachenfeldova vizitacija leta 1701 verjetno prva vizitacija tržiške župnije po skoraj sto letih. Enkrat v letih 1621–1623⁵¹ jo je namreč vizitiral tedanji gorenjski arhidiacon in kamniški župnik Krištof Plank (tudi Plankelij) (* sredi 60. let 16. stoletja, † avgust 1639) na poti med vizitacijama župnij Šenčur in Kovor.⁵² Dopustiti velja možnost, da so tržiško župnijo vizitirali tudi drugi gorenjski arhidiaconi, vendar gradivo o tem vsaj doslej (še) ni znano.

³⁸ O posebnih pravicah starološke župnije je poročal že P. Santonino leta 1486 (prim. Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, str. 48–49).

³⁹ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, Informatio de moderno statu, str. 6v; Blaznik, *Škofja Loka*, str. 73–78.

⁴⁰ Podroben opis gorenjskega arhidiaconata je oglejskemu patriarhu (Ermolaju II. Barbaro (1616–1622)) oziroma Antonu IV. Grimaniju (1622–1628) v prvi polovici 17. stoletja v nedatiranem dokumentu predstavil tedanji kamniški župnik in gorenjski arhidiacon Krištof Plank. Arhidiaconat je takrat obsegal še župnijo Cerknica z vikariatoma Preserje in Planina pri Rakeku (prim. IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, busta 753, Descriptio locorum sub archidiaconatu ..., s. d.).

⁴¹ Podrobneje o odnosih med Habsburžani in Beneško republiko ter posledično o verskem stanju v oglejskem patriarhatu gl. Žnidaršič Golec, *Odsevi*, str. 319–327 in navedeno literaturo.

⁴² IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, Relazioni della visita della Stiria, Carinthia e Carniola nella diocese d'Aquileia ..., str. 72'.

⁴³ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, listina 1650 IX 5., Dunaj.

⁴⁴ Dolinar, *Prošči*, str. 63–67.

⁴⁵ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, Informatio de moderno statu ..., str. 8.

⁴⁶ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 149–152.

⁴⁷ Prav tam, str. 17.

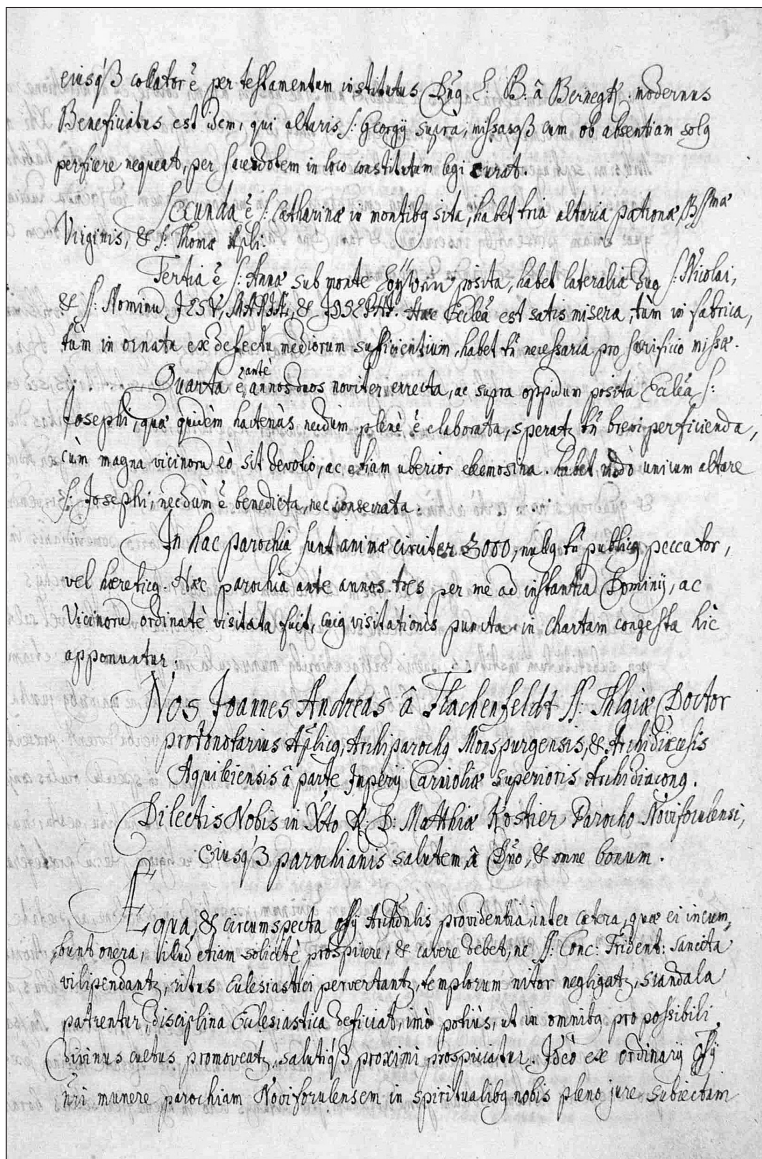
⁴⁸ Prav tam, str. 18.

⁴⁹ Prav tam, str. 18, 19.

⁵⁰ Prav tam, str. 10–13.

⁵¹ Da bi se Plankovo vizitacijsko poročilo ohranilo, nam zaenkrat ni znano.

⁵² IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, busta 753, Visitatio Superioris Carniolae 1621–1623, vol. 16.

Pričetek vizitacijskega dekreta župniku Kosirju iz leta 1701 (IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753).

oltarja pa ne.⁶² V cerkvi je leta 1687 domačin Andrej Ahačič (*Andrea Achazbiz*), sicer upokojeni župnik v Podbrezjah († 1689), ustanovil navadni beneficij.⁶³ V oporoki je za podeljevalca beneficija določil barona Wernegkha z dvorca Neuhaus. V času vizitacije je mesto beneficiata zasedal Franc Ignacij Pollak, ki je imel v lasti tudi beneficij pri oltarju sv. Jurija v župnijski cerkvi. Obveznost beneficiata je bila vsakodnevno

maševanje. Druga podružnica je stala v kraju Lom pod Storžičem (*in montibus sita*), posvečena je bila v čast sv. Katarini. V njej sta poleg velikega oltarja sv. Katarine stala še dva stranska oltarja: Matere božje in sv. apostola Tomaža.⁶⁴ Tretja podružnica je bila najdlje od mesta. Gre za cerkev sv. Ane, ki so jo predniki postavili pod goro Ljubelj (*sub monte Loywen posita*), opremili pa s tremi oltarji: sv. Ane, sv. Nikolaja in sv. Družine (*sanctorum Nominum Jesu, Mariae et*

⁶² Vizitacija leta 1752 od stranskih oltarjev omenja le oltar sv. Eligija, sv. Lucije pa nič več (prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3, str. 25v; Volčjak, Cerkve goriške nadškofije, str. 175).

⁶³ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 154. Beneficij je trajno ustanovljena cerkvena služba z dohodki, večinoma iz zemljiške posesti oziroma nepremičnin; lahko tudi dohodki in premoženje, povezani s tako službo (Znidaršič Golec, *Cerkvene ustanove*, str. 63).

⁶⁴ Ob vizitaciji leta 1752 je v cerkvi stalo pet oltarjev: poleg velikega, posvečenega v čast sv. Katarini, še štirje stranski oltarji: pričevalca sv. Henrika, sv. Križa, mučenca sv. Jurija in Matere božje. Zadnja sta bila opremljena s portatiloma (portatile je prenosni mašni kamen (mašna plošča) z vgrajenimi relikvijami v grobku), preostali trije pa so bili posvečeni (prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3, str. 26; Volčjak, Cerkve goriške nadškofije, str. 175).

Josephi). Cerkev je bila v času vizitacije v slabem stanju, tako samo cerkveno poslopje kot tudi notranjost, kljub vsemu pa je imela potrebno opremo za obhajanje bogoslužja.⁶⁵ Četrto podružnico sv. Jožefa so pričeli zidati šele leta 1702 na vzpetini nad Tržičem (*supra oppidum posita*) in v času vizitacije še ni bila popolnoma dokončana. V njej je sicer že stal veliki oltar sv. Jožefa.⁶⁶ Cerkev še ni bila ne blagoslovljena ne posvečena. Ker pa je k njej prihajalo veliko vernikov in je prejela precejšnje darove iz miloščine, je bilo mogoče upati, da bo dokončana v kratkem času. Kragl domneva, da so jo postavili zaradi obljub, danih v času razsajanja kuge, ki je v 17. stoletju kosila smrt širom Kranjske.⁶⁷

Tržiška župnija je bila v začetku 18. stoletja v primerjavi sosednjimi župnijami po številu vernikov srednje velika. V njej je po oceni župnika in zapisu vizitatorja živelo okoli 3.000 vernikov. Po župnikovi oceni naj bi bili vsi zgledni farani. Arhidiakon je celo zapisal, da v župniji ni javnega grešnika oziroma heretika (*nullus tamen publicus peccator*). Take značilnosti vernikov je mogoče najti zelo pogosto. Le kateri duhovnik bi si rad nakopal grajo predpostavljenih?

Vizitacija župnije Tržič leta 1701

Kot omenjeno, je Flachenfeld tržiško župnijo vizitiral že leta 1701, natančneje, 29. maja 1701, na nedeljo v telovski osmini, in sicer v vlogi arhidiakona, ki mu je bila tržiška župnija podrejena v duhovnih zadevah. Po opravljeni vizitaciji je tedanjemu župniku Matiji Koširju (*Matthiae Kostier*) in njegovim faranom v vednost poslal vizitacijski dekret, v katerega je zapisal, da tržiška župnija vizitacije ni doživela že več kot sto let.⁶⁸ V tako dolgem obdobju zagotovo pride do raznovrstnih anomalij (kršenje cerkvene discipline, zanemarjanje cerkvenih stavb, nemoralno življenje ipd.), česar se je zavedal tudi arhidiakon, zato je nepravilnosti v skladu s sklepi tridentinskega koncila in drugimi cerkvenimi odloki skušal odpraviti. V ta namen je župniku Koširju naročil odpravo prekrškov in dosledno izvajanje danih navodil. Oglejskemu patriarhu se je opravičil, da mu tega poročila ni poslal že leta 1701, temveč ga je priložil šele vizitacijskemu poročilu leta 1704. V svoj zagovor je navedel, da pri sebi ni imel vseh zahtevanih podatkov.

Kot prvo je Flachenfeld v vizitacijskem poročilu ukazal, naj župnik sam – in ne njegovi namestniki – dosledno oznanja božjo besedo, saj je to duhovna hrana. To nalogo mora vestno izpolnjevati še posebej v času zapovedanih praznikov ter v adventnem in postnem času, s prižnice mora vernikom javno razlagati o pobožnem in krščanskem življenju, mladini pa ob nedeljah v popoldanskih urah o teži križa in drugih krščanskih potrebah. Ob tem je župniku položil na srce, naj to svojo dolžnost izvaja vestno, kakor delajo njegovi kolegi po drugih župnijah. S tem je hotel poudariti pomen kateheze, na podlagi katere se bodo lahko otroci naužili znanja in krščanskih navad. Poudaril je tudi pomen zglednega življenja z besedami sv. Pavla, da dober zgled pomeni veliko več kot učena beseda. Majhni otroci se namreč prek dobrega zgleda lažje učijo in tako postanejo dobri kristjani. Duhovniki naj dober zgled kažejo v oblačenju, z obnašanjem, s kretnjami, z govorom itn. Arhidiakon je župniku sicer dovolil, da poučevanje kateheze prepusti svojemu namestniku, tj. vikarju oziroma kaplanu.

Kot drugo se je arhidiakon dotaknil urnika sv. maš. Po njegovem ni nič bolj važnega kot vzdrževanje reda tako pri opravljanju pobožnosti kot pri bogoslužju. Zaradi tega je Flachenfeld župniku ukazal, naj služba božja tako ob nedeljah kot zapovedanih praznikov poteka vedno ob enakem času in enaki uri, in sicer: ob praznikih naj bo prva sv. maša ob sedmih zjutraj, druga pa ob pol desetih. Jutranja sv. maša naj se sicer obhaja ob pol šestih zjutraj, večerna pa ob treh popoldne. Litanije naj v zimskem času potekajo ob štirih, v poletnem času pa ob petih popoldne. K preostalim cerkvenim opravilom, ki potekajo ob božiču, velikonočnem (svetem) tednu, veliki noči, binkošti in na vernih duš dan, naj se pristopi pobožno po zvonjenju.

Naslednjo točko je arhidiakon namenil prejemu različnih zakramentov. Glede krsta je ukazal, da ga je treba novorojencu podeliti takoj po rojstvu brez odlašanja.⁶⁹ Spovedovanje, če poteka po kosilu, mora potekati na primernem kraju, nihče ga ne sme prejeti v pijanem stanju. Poslednjo popotnico je treba odnesti spoštljivo ob spremstvu vernikov in zvonjenju z velikim zvonom. Vernike je treba na prejem poslednje popotnice in spremstvo duhovnika na poti do umirajočih nenehno opozarjati. Hostije je treba obnavljati vsaj vsaka dva tedna, ob tem pa je treba ciborij marljivo očistiti ostankov hostije. Pozornost je treba nameniti tudi ključu tabernaklja in sv. oljem. Paziti je treba, da se bolniško maziljenje podeli vsem umirajočim. Nikakor se ne sme zgoditi, da bi kdo zemeljsko življenje zapustil brez prejema tega zakramenta zaradi duhovnikove krivde. Župnika je posebej opozoril na duhovnikovo nalogo, da bolnike, še

⁶⁵ Po Attemsovi vizitaciji iz leta 1752 so v ljubeljski cerkvi še vedno stali trije oltarji, in sicer veliki sv. Ane ter dva stranska: Imena Jezusovega in opata sv. Egidija (prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3, str. 25v; Volčjak, Cerkev goriške nadškofije, str. 175).

⁶⁶ Za časa Attemsove vizitacije leta 1752 je bila cerkev opremljena s štirimi oltarji: velikim s patrociniem sv. Jožefa ter tremi stranskimi: sv. Joahima, sv. Angela varuha in pričevalca sv. Roka (prim. IT ASDG, ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3, str. 25v; Volčjak, Cerkev goriške nadškofije, str. 175).

⁶⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 156.

⁶⁸ Glede na zapisano smemo domnevati, da jo je leta 1594 zadnji vizitiral kar oglejski patriarh Francišek Barbaro osebno.

⁶⁹ To navodilo naj bi kasneje očitno upoštevali. S krstom na dan rojstva naj bi tako ponovno zamujali šele leta 1744 (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 382).

posebej tiste, ki živijo v mestu, pogosto obiskuje in tolaži.

Dalje se je Flachenfeld obregnil ob stanje župnijske cerkve. Naročil je, da je treba v skrbi za vzdrževanje cerkva podpirati cerkvene ključarje. To še posebej velja v primeru župnijske cerkve, ki leta 1701 očitno ni bila v dobrem stanju. Glede na zapisano je bil v najslabšem stanju cerkveni zvonik, ki se je rušil. Arhidiakon je zahteval, naj nemudoma poskrbijo za njegovo obnovo. Prav tako je ukazal, naj v župnijski cerkvi na strani, kjer stoji zakristija, zgradijo okno, popravijo cerkveni tlak in nadomestijo nekatere manjkajoče oltarne slike.

Vizitator se je v nadaljevanju obregnil tudi ob vsakoletne cerkvene obračune, do katerih očitno navadno sploh ni prišlo. Vzrok za to je arhidiakon pripisal tako malomarnosti župnika kot tudi cerkvenega odvetnika. Po njegovem zaradi tega posamezne cerkve trpijo izgube. Flachenfeld je ukazal, naj cerkveni obračun župnijske cerkve v prihodnje sestavijo vsako leto, pri podružnicah pa na vsaki dve leti. *Libri rationum*⁷⁰ naj se hranijo v župnišču ali v cerkvenih blagajnah, pri čemer morajo biti ključi (zaradi varnosti) hranjeni ločeno: enega naj vedno hrani župnik. Arhidiakon je opazil tudi precejšen dolg, zato je ukazal, naj nad njim bdi župnik skupaj s ključarji. Za njegovo pokritje naj prosí vernike, pa tudi gospostva.

V nadaljevanju vizitacijskega dekreta je arhidiakon nekaj skromnih stavkov namenil romanjem, miloščini, škandalom, izvajanju ustanovnih maš itd. Glede romanj ugotavlja, da so bili tudi tržiški župljani navdušeni romarji in so se zato romanj v oddaljene kraje radi udeleževali. Romali so v bližnja in oddaljena božjepotna središča. Tržičani so se v preteklosti tako podajali na božjo pot k Materi božji v Crngrob ter na bližnji Blejski otok k blejski Materi božji. Flachenfeld je tudi opazil, da se vse leto, še posebej ob slovesnejših praznikih, darujejo sv. maše za posamezne vernike; v zvezi s tem je župnika opomnil, da ob tem ni treba vedno pobirati miloščine. Dalje je arhidiakon župniku naročil, da mora odstranjevati posamezne skandale med verniki in med njimi vzpostavljati mir. Poročene osebe, ki ne živijo več skupaj, mora poskusiti ponovno združiti, razdeliti in zbrati listke velikonočnega praševanja, s prižnice pa vernikom govoriti proti škandalom in javnim grehom, še posebej glede opolzlosti. Župnik mora prav tako poskrbeti za izvajanje bratovščinskih maš ob določenih dnevih, ki pa morajo biti prej oznanjene. Ustanovne maše, ki so jih ustanovili posamezniki, si mora zabeležiti na posebno tablo in jo obesiti v zakristiji.

Flachenfeld se je v dekretu dotaknil tudi tržiškega kaplana. Župniku je naročil, naj ga vzdržuje iz lastnih sredstev, saj za njegovo vzdrževanje ni ustreznega beneficija. Pri izbiri ustreznega kandidata mora paziti, da na to mesto postavi modro osebo s primerno iz-

obrazbo. Za bivališče mu je namenil kaplanijo, ki je stala nedaleč proč od župnijske cerkve, zgrajena pa je bila deloma na stroške župnije, deloma na stroške župljanov.

Dalje je arhidiakon župniku priporočil, naj več pozornosti nameni vzdrževanju podružničnih cerkva, še posebej njihovi opremi. Glede na vizitatorjeva opažanja so bili kelih v podružničnih cerkvah večinoma poškodovani (preluknjani), zato je ukazal njihovo popravilo. Ostale cerkvene opreme je bilo očitno v zadovoljivem številu, je pa arhidiakon naročil, naj jo večkrat letno menjajo oziroma olepšajo. Za vse oltarje je bilo treba preskrbeti kanonske table z molitvijo *Lavabo* in začetkom Janezovega evangelija. Naročil je, da je treba cerkvene paramente hraniti čiste, v primeru njihove poškodovanosti (raztrganosti) pa jih je treba zašiti in znova blagosloviti. Vse oltarne menze so morale biti opremljene s tremi oltarnimi prti. V najslabšem materialnem stanju je bila očitno cerkev na Ljubelju. Njenim ključarjem je zato naročil, da morajo pomagati župniku in cerkvenemu odvetniku pri odstranitvi vode z ruševin cerkve, poskrbeti za njeno zaščito ter popraviti okna. Dotaknil se je tudi mesta učitelja in organista (*Iudimagistra*) ter cerkvenikov (mežnarjev) vseh cerkva. Po njegovem morajo biti ti pošteni, zvesti in pri ljudeh priljubljeni. Cerkve morajo biti pogosto in vsaj enkrat na teden očiščene, enako tudi vse ostalo, potrebno za božjo službo, vmes se morajo zapirati, zvonjenje pa mora biti diskretno.

Flachenfeld je dalje določil, da se praznik sv. Jožefa pri cerkvi na Ljubelju obeležuje na drug primeren dan v letu ob predhodnem obvestilu, za popravilo tržiškega župnišča pa je ukazal letno nameniti 10 goldinarjev. Arhidiakon je župniku odobril prošnjo po točenju vina, vendar le pod pogojem, da vsako leto ponovno zaprosi zanj. Poskrbeti mora tudi, da pri tem ne bo prihajalo do škandalov, da bodo vino prodajali po enaki ceni kot v mestu in da ga ne bodo točili že pijanim osebam.

Ob koncu je arhidiakon Flachenfeld ugotovil, da župnija nima določene stolnine⁷¹ za prejem posameznih zakramentov. Posledično je pogosto prihajalo do negodovanja, saj naj bi župnik takso za prejem posameznih zakramentov oblikoval po svoji presoji. Temu je arhidiakon sklenil narediti konec in je župnika resno opozoril, naj upošteva naslednje takse:

Za krščevanje župnik doslej ni zahteval nobene pristojbine. Po arhidiakonovem mnenju je župnik, ker vzdržuje kaplana iz lastnih sredstev, upravičen do določene takse, in sicer: ob krstu zakonskega otroka je upravičen do prejema polovice pristojbine v vinu oziroma njeni protivrednosti v denarju. Pri krstu nezakonskega otroka je upravičen do plačila štirih četrtakov. Botra morata plačati dve meri vina, ostali pri-

⁷⁰ Verjetno so mišljeni urbarji ipd.

⁷¹ Štolnina je pristojbina za prejem zakramentov, zakramentolov in nekaterih drugih cerkvenih opravil (Volčjak, *Goriška nadškofija*, str. 88).

Podpis gorenjskega arhidiakona Janeza Andreja pl. Flachenfeldta
(IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753).

sotni pa polovico, in to poleg tega, kar morata plačati starša za požirek vina.

Za zaroko je treba plačati osem četrтков.⁷²

Za oklice v domači cerkvi se zaračuna šest liber, za poroko 32 krajcarjev oziroma osem četrтков, za nevesto, ki odhaja iz župnije, pa en zlatnik oziroma tri nemške goldinarje, kakor je v navadi na Kranjskem. S tem je, kot je zapisal arhidiakon, želel preprečiti godrnjanje med verniki.

Določena je bila pristojbina za previdevanje bolnikov, in sicer: če je to potekalo v mestu skupaj s podelitvijo poslednje popotnice, se za to plača 20 krajcarjev, v nasprotnem primeru pa za prejem enega ali drugega zakramenta 16 krajcarjev. Če so ta zakrament podeljevali izven mesta v oddaljenih vaseh, je bilo treba plačati 40 krajcarjev, v bližnjih vaseh pa 24 krajcarjev oziroma tudi 30 krajcarjev glede na oddaljenost.

Za spremstvo umrlega družinskega očeta ali matere je bila določena pristojbina v višini 24 krajcarjev, za spremstvo druge osebe, tudi otroka, pa 16 krajcarjev.

Pristojbina za celoten oficij oziroma za tri vigilije (tudi bilje) je znašala 20 krajcarjev, za mali oficij oziroma le eno vigilijo pa 12 krajcarjev.

Peta sv. maša zadušnica je veljala 30 krajcarjev, običajna sv. maša v domači cerkvi en petak, v cerkvi na Ljubelju 40 krajcarjev, v Lomu pod Storžičem 30 krajcarjev in pri sv. Jožefu 24 krajcarjev, vse seveda v deželni vrednosti.

Arhidiakon je ob koncu odredil, da so vsi tisti verniki, ki teh, na novo določenih pristojbin ne bi bili sposobni plačati, njihovega plačila oproščeni ter da jim jih mora župnik ali kaplan podeliti zastonj, in to brez odlašanja. Dalje je arhidiakon župniku naročil, da mora vse, kar je odredil v vizitacijskem dekretu, v izogib nejasnostim prebrati vernikom s prižnice ob naslednjem prazničnem dnevu, in to v slovenskem jeziku (*idiomate patrio*), v duhu pokorščine pa je zahteval, da se župnik in kaplan strogo držita predpisanih pristojbin. Župnik je moral njegov vizitacijski dekret v prihodnje hraniti v župnišču.⁷³

⁷² Glede vrednosti denarja konec 17. in v začetku 18. stoletja gl. Valenčič, *Žitna trgovina*, str. 139; Vilfan, *Temelji in razvoj*, str. 397–412; Košir, *Primeri starejših oporok*, str. 93, op. 28.

⁷³ IT ASDU ACAU, Chiese a parte Imperii, b. 753, *Informatio de moderno statu* ..., str. 9v–13.

Kako so tržiški župniki in kaplani Flachenfeldov vizitacijski dekret upoštevali, težko rečemo, saj je nova vizitacija župnije potekala šele leta 1752. Opravil jo je prvi goriški nadškof Karel Mihael grof Attems, saj je papež Benedikt XIV. 17. julija 1751 ukinil starodavni oglejski patriarhat ter na njegovem mestu ustanovil nadškofiji v Gorici za ozemlje Svetega rimskega cesarstva in v Vidmu za ozemlje pod Beneško republiko.⁷⁴ O Attemsovem videnju razmer v tržiški župniji pa kdaj drugič.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
SI AS 1063, Zbirka listin
SI AS 1073, Zbirka rokopisov

IT ASDG – Arcidiocesi di Gorizia, Archivio storico ACAG, Visite pastorali, Attems, 1/3: (1752–1753, Carniola, Stiria e »Carsia«)

IT ASDU – Arcidiocesi di Udine, Archivio storico ACAU, Chiese a parte Imperii
ACAU, Collazioni di benefici

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL 10, Škofijski arhiv Ljubljana – župnije
NŠAL 572, zapuščina Franc Pokorn

LITERATURA

Ambrožič, Matjaž: *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraba*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri, 30).

Ambrožič, Matjaž: *Ustanovitev zasebnih kanonikatov ljubljanskega stolnega kapitlja. Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik). Ljubljana, Celje: Stolna župnija sv. Nikolaja, Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti, Društvo Mohorjeva družba, 2008.

⁷⁴ Podrobneje Volčjak, *Goriška nadškofija*, str. 39–50.

- Ambrožič, Matjaž: *Zgodovina Cerkev na Slovenskem*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019 (Priročniki TEOF, 28).
- Bernhard, Günther: Der Oberburger Bistumsplan vom Jahre 1237. *Römische Historische Mitteilungen* 39, 1996, str. 163–179.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo 973–1803*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.
- Dolinar, France Martin: Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije. *Carlo Michele d'Attems, primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774), fra curia romana e stato asburgico. 2: Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano in France M. Dolinar). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1990, str. 183–198.
- Dolinar, France Martin: Oglejski patriarhat in Slovenci do ustanovitve goriške nadškofije. *Goriški letnik* 29, 2002, str. 67–81.
- Dolinar, France Martin: *Prošti novomeškega kapitlja 1493–1993*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1993.
- Dolinar, France Martin: Razmerje med cerkveno oblastjo Ogleja in posvetno oblastjo cerkvenih knezov v današnjem slovenskem prostoru v srednjem veku. *Trojarjev zbornik* (ur. Danijela Trškan). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, str. 389–399 (Historia, 19).
- Dolinar, France Martin: *Slovenska cerkvena pokrajina*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1989 (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 11).
- Duhovniška bratovščina sv. Mihaela v Mengšu: od leta 1667 do 1799. *Zgodovinski zbornik: priloga Laibacher Diocesanblattu* 5, 1892, št. 21, str. 321–326; 6, 1893, št. 22, str. 337–346; 6, 1893, št. 23, str. 353–360; 6, 1893, št. 24, str. 378–384; 6, 1893, št. 25, str. 393–400; 7, 1894, št. 26, str. 409–416; 7, 1894, št. 27, str. 425–432; 8, 1895, št. 28, str. 445–448; 8, 1895, št. 29, str. 461–464; 8, 1895, št. 30, str. 475–480; 8, 1895, št. 31, str. 493–496.
- Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005 (Gradivo in razprave, 26).
- Hančič, Damjan: Kronika in nekrolog loškega samostana klaris – 17. stoletje. *Arhivi* 26, 2003, št. 1, str. 47–60.
- Hančič, Damjan: Srednja Evropa v malem – redovnice v samostanih klaris na Kranjskem. *Arhivi* 40, 2017, št. 2, str. 263–274.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Kranjska*. Ljubljana: Viharnik, 2017.
- Höfler, Janez: Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Prazupnija Cerknica. *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 26, 2004, str. 125–191.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale. 2: Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 12).
- Košir, Matevž: Primeri starejših oporok v slovenščini, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije. *Arhivi* 26, 2003, št. 1, str. 89–114.
- Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936.
- Lavrič, Ana: Bratovščine na Kranjskem leta 1773. *Arhivi* 37, 2014, št. 1, str. 109–142.
- Lavrič, Ana: *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja. Vizitacije kot vir za umetnostno zgodovino*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Elektronske izdaje Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta).
- Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1324–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.
- Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.
- Mlinarič, Jože: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1987 (Acta ecclesiastica Sloveniae, 9).
- Piazza, Katja: Udine, Archivio patriarcale: la diocesi di Aquileia »a parte Imperii«. Note sugli arcidiaconi tra la seconda metà del XV e il XVII secolo. Caratteri ed evoluzione. *Nulla historia sine fontibus. Festschrift für Reinhard Härtel*. Graz: Leykam Buchverlag, 2010, str. 362–375 (Schriftenreihe des Instituts für Geschichte, 18).
- Ravnikar, Tone: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*. Maribor: ZRI dr. Franca Kovačiča, 2010 (Zbirka Studia historica Slovenica, 6).
- Skubic, Anton: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine* (ur. Josip Lesar). Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.
- Tavano, Luigi: *Cronotassi degli arcidiaconi di Gorizia (1574–1750)*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei, 1988.
- Truhlar, France: Problem starih patrocinijev v Sloveniji. *Bogoslovni vestnik* 33, 1973, št. 1–2, str. 61–116.
- Valenčič, Vlado: *Žitna trgovina na Kranjskem in ljubljanske žitne cene od srede 17. stoletja do prve svetovne vojne*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977 (Razprave, 10/4).
- Vilfan, Sergij: Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja. *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984* (ur. Peter Kos et al.). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev

Slovenije, 1987, str. 19–32 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 3).

Volčjak, Jure: Cerkev goriške nadškofije na Kranjskem v času nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa. Del 1: Bistrski, gorenjski in metliški arhidijakonati. *Acta historiae artis Slovenica* 24, 2019, št. 1, str. 135–185, 192.

Volčjak, Jure: Das Dominikanerinnenkloster Veleovo/Michelstetten im Laufe seines Bestehens. *Bettelorden in Mitteleuropa. Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten* (ur. Heidemarie Specht und Ralph Andraschek-Holzer). St. Pölten: DASP, 2008, str. 211–232 (Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs, 15; Geschichtliche Beilagen zum St. Pöltner Diözesanblatt, 32).

Volčjak, Jure: *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774)*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2017 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 39).

Volčjak, Jure: *Ordinacijski zapisniki oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)* (Viri, 43) (predvidena objava konec leta 2020).

Volčjak, Jure: Župnija Mokronog v času goriške nadškofije (1752–1784) (predvidena objava v letu 2020).

Volčjak, Jure: Župnija Preserje od cerkniške podružnice do samostojne župnije. *Župnija Preserje skozi čas* (ur. France M. Dolinar). Preserje: Župnija, 2011, str. 111–126.

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Cerkvene ustanove in službe v zgodnjem novem veku na Slovenskem. Škofovstvo, arhidijakonatsvo, župništvo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti, 2000 (*Acta ecclesiastica Sloveniae*, 22).

Žnidaršič Golec, Lilijana: Odsevi habsburško-beneških odnosov v Cerkvi zgodnjega novega veka na Slovenskem. *Arhivi* 34, 2011, št. 2, str. 319–327.

SPLETNI VIRI

Slovenski biografski leksikon

Glonar, Joža: Gallenfels, Jurij Andrej (1651–1699): <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi196032/#slovenski-biografski-leksikon>

Lavrič, Ana: O hierarhiji svetnikov na oltarnih nastavkih. Iz vizitacijskih zapisnikov ljubljanskega škofa Otona Friderika Buchheima (1641–1664). [Elektronski vir]. *RIHA journal*, 2, sept. 2011.

S U M M A R Y

Further reflections on the development of the network of Aquileian archdeaconates in Carniola. The archdeaconate of Upper Carniola and the parish of Tržič as presented in the visitation report (1704) drawn up by the Archdeacon of Upper Carniola Flachenfeld

In 1704, Dr Johann Andreas von Flachenfeld, the parish priest of Mengeš and the Aquileian Archdeacon in Carniola, fulfilled the task that his superior, the Aquileian Patriarch Dionisio Delfino, had given him on appointing him as archdeacon – i.e. to carry out the earliest possible visitation to the archdeaconate and draw up a visitation report. In it, Flachenfeld briefly described the Upper Carniolan archdeaconate, part of the network of archdeaconates in Carniola, which emerged and developed in the decades and centuries after the Church of Aquileia started its missionary activity in the territory of present-day Slovenia. Archdeaconates were of different sizes, and they usually had their seats in major chapters, monasteries, and parishes. The conditions changed following the establishment of the Diocese of Ljubljana in 1461, which emerged as the “new player” in what had until then been a unified area. In the ensuing centuries, relations between individual archdeacons would sometimes be quite strained, because some “stronger” archdeacons felt themselves called to also usurp or take over the administration of parishes belonging to the neighbouring archdeaconates. The crisis was resolved at the end of the seventeenth century, when the provost of the collegiate chapter of Novo Mesto and the Cistercian abbots of Stična and Kostanjevica, respectively, reached an agreement after long disputing over the archdeacon’s title. And in the Upper Carniolan archdeaconate, a dispute was settled concerning the jurisdiction over Inner Carniola by establishing an archdeaconate with its seat in the Carthusian Monastery of Bistra.

Archdeacon Flachenfeld opened his visitation report by providing a few basic pieces of information about the Upper Carniolan archdeaconate – its geographical position, size, number of parishes and monasteries – and continued by describing each individual parish and monastery, respectively. He first named the patron saint to which the parish church and its succursals were dedicated, and then proceeded by presenting his observations regarding church furnishings and any possible irregularities, as well as by providing a list of priests active in the parish. Using the same pattern, he described individual monasteries as well, only that in this case he also gave a brief account of how each monastery was founded and by

whom, described the state of the monastery building, provided a list of monks that resided in the monastery during the time of his visitation, presented the head of the monastery, and so on.

In the same manner, the archdeacon also reported on the parish of Tržič, which he knew quite well, having already visited it in 1701. What is of crucial importance here, however, is that in addition to the report of 1704, he also submitted the patriarch the

visitation decree from 1701, which is discussed in detail in the article.

Flachenfeld's valuable visitation report of 1704 is kept in the Archiepiscopal Archives in Udine. As clearly the only preserved visitation report for the entire archdeaconate of Upper Carniola, it is even more important because it demonstrates the conditions in Upper Carniolan parishes and monasteries at the beginning of the watershed eighteenth century.